

Irodalomtudomány és a kultúrakutatás horizontjai az ezredfordulón.

Irodalmi szöveg, kulturális kontextus és a társadalmi folyamatok vizsgálatának kérdései.

A tervezett kutatás szakmai és tudományos tartalma

A 80-as, 90-es évek nyugat-európai kutatásait figyelemmel kísérve világosan kirajzolódnak a szellemtudományok *kultúratudományok*ként való újrafogalmazásának és modernizálásának tendenciái. És bár az új évezred eleji köztudat megítélése szerint – amennyiben az egyáltalán foglalkozik a tudomány helyzetével – a természettudományok tekintendők paradigmaticus tudományoknak, és a szellemtudományok ennek megfelelően egyfajta peremhelyzetben mutatkoznak, mégsem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az európai tudománytörténet tanúbizonysága szerint éppen a szellemtudományok játszották a legfontosabb szerepet a tudás határainak folyamatos átlépésében és továbbtágításában. Talán felmérni sem lehet annak a folyamatnak a jelentőségét, amelynek során például a filozófia (már az ókori görög gondolkodással kezdődően) a kérdés nyitottságát és a válasz pluralitását az egyedül érvényes válasz rögzített autoritásának fölébe helyezte. Ez a beállítódás és érdekeltség nagyban hozzájárult nemcsak a tudományok differenciálódásához és az egyes szaktudományok önálló diszciplínaként való elismeréséhez, de a legtöbb szaktudománynak magát a szemléletmódját is a filozófia kérdésfelvetései koncipiálták. “Logika, grammatika és retorika triviumában a szellemtudományok közvetítették egyben a helyes gondolkodás, írás, olvasás és beszéd mércéit (kultúráját) is az európai tudományos rendszer egésze felé.” [Jauss] Ez természetszerűleg nem jelenti azt, hogy a szellemtudományok bármiféle monopóliummal rendelkeznenek a képzés vonatkozásában, arra azonban ráirányítja a figyelmet, hogy az individuumok és kultúrák önértése, öndefiniálásuk vizsgálata a tudomány egyik “legnemesebb feladata, hiszen az a különféle tárgyak és módszerek vizsgálata során éppen az identitás megelégedésének és kialakításának” folyamataira kérdez rá. [Mittelstrass]

A jelenkori társadalmi kihívások kutatására és a nemzeti örökség közvetítésére szerveződő projektnek elsősorban azzal a kettős irányú tapasztalattal kell szembesülnie, hogy jelenleg, az új évezred horizontjából szemlélve úgy tűnik: a (legnagyobb hangsúllyal talán a gazdasági szférában érzékelhető) globalizációs folyamat nemhogy nem eredményezte egy nemzeti érdekeltségek felett álló összkultúra kialakulását, de sokkal inkább az egyedi érdekek mentén, önmagukat a saját és a másik, az önazonosság és az idegenség oppozicionális kódjai szerint

megfogalmazó identitásközösségek, egyedi kultúrák burjánzásához, a különféle érdekek (és érdekkülönbségek) minden eddigénél nagyobb számú (és differenciáltabb) megfogalmazódásához vezetett. Erre nemcsak a legnagyobb európai kultúrakutató intézetek (Essen, Berlin, Köln, Bielefeld) jelentései hívják fel a figyelmet, de az irodalomtudomány érdekeltségének (át)alakulását jelző tendenciák is. Éppen ezért a jelenkori társadalmi kihívásokra és a nemzeti örökségre irányuló kutatásoknak elsősorban *a kulturális identitás megképződésének alakzataira* és folyamataira, valamint a különböző *identitások és kultúrák közötti közvetítés/közvetíthetőség* kérdésirányaira kell koncentrálniuk. Ebben a helyzetben válik csak igazán világossá, hogy ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata – éppen a kulturális rendszerek, a társadalmi tudatformák és azok hangsúlyozottan *nyelvi* előfeltételezettsége következtében – nem lehetséges a filozófiai, irodalom- és nyelvtudományi diskurzusok bekapcsolása nélkül. Az irodalomtudomány diszciplínája lehet képes ugyanis azoknak az elméleti alapoknak a kidolgozására és tudatosítására, amelyek megteremtik a tényleges *párbeszéd* lehetőségét. A megértés, az értelmezés és az alkalmazás művészeteként értett hermeneutika ebben az értelemben azért tekinthető “minden szellemtudomány módszertani elvének” [Jauss], mert azzal, hogy (modern hermeneutikaként) az egyedül érvényes válasz teológiai igényével szemben a többszemponútú értelmezhetőség elvét állította szembe, lehetővé tette a *közvetítés* és a *megőrzés* tényleges dialógusként való felfogását, az értelmezésbe a mindenkori értelmező *önértését* is bevonva, amely önértés viszont csak az idegennel való szembesülésként, “a Másikban való önmegértésként” tárható fel. Ez annyit is jelent, hogy a saját kultúra sem csak a saját-ság megőrzésében, hanem sokkal inkább a más kultúrákkal való párbeszédben válhat a tudományos reflexió (és a kutatás) tárgyává.

A Kulcsár Szabó Ernő vezette irodalomtudományi és filozófiai érdekltségű projekt kompetenciája a kultúrakutatás és a nemzeti örökség közvetítésének tekintetében talán akkor mérhető fel a legjobban, ha emlékezetünkbe idézzük és a maga teljes súlyában értjük Hans-Georg Gadamer azon kijelentését, miszerint “a megérthető lét – nyelv”. Maga Jörn Rüsen – az esseni Kulturwissenschaftliches Institut vezetője – is *a társadalmi és kulturális folyamatok nyelviségére* irányítja rá a figyelmet, amikor a “nagy elbeszéléseknek”, globális témáknak a 20. század végére bekövetkező felbomlását követően (Rüsen szerint az egyetlen még “életben maradt” nagy elbeszélés az ökológia problematikája) már csak egyetlen olyan, minden kultúrát átfogó univerzálét lát megadhatónak, amely általános érvénnyel képes az életet és a cselekvéseket irányító értelemkonceptiókat szervezni, ez pedig az az antropológiailag (is) megragadható tény, hogy “az emberek történetek mesélésére vannak rákényszerítve annak érdekében, hogy megtudják: kik ők és kik a mások.” *A társadalmi értelemkonceptiók*

kialakulása (kialakítása) ennyiben szükségszerűen esik egybe *nyelvi stratégiák* működtetésével. Mindez nem csak a mítoszteremtő “munka” és a történelmi emlékezet kulturális funkcióját teszi láthatóvá, hogy tehát azok az identitás kialakítására szolgálnak, de – és a projekt számára ez volna hangsúlyosabb – *a kulturális funkciók nyelvi feltételezettségére és az esztétikai tapasztalatnak a kulturális konstrukciók létrejöttében játszott szerepére* irányítja a figyelmet. Az empirikus világ tapasztalatának kaotikusága ennyiben nemcsak kompenzálódik (mintegy illúzióként) az esztétikai tapasztalatban, hanem “a megismerő élvezet és az emberek közti kommunikáció elveként” [Jauss] jut szerephez. Az esztétikai tapasztalatra irányuló kérdésfelvetés ugyanis már nem egy ábrázoláselvű esztétika elvárásrendszere (az empirikus valóságnak a művekben való kifejeződése lenne ez) felől teszi fel a kulturális identitásra és a társadalmi konstrukciókra vonatkozó kérdéseket, hanem “a művészet lényegéhez tartozó és annak megítélését jellemző történetiség” figyelembevételével “azoknak a tapasztalatát vizsgálja, akik produktív, receptív és kommunikatív tevékenységükkel” cselekvő módon formálták a történelmi és társadalmi praxist. Az esztétikai tapasztalat ennyiben az ember megnyilvánulásának *esztétikai tevékenységeként* nyeri el tényleges súlyát a kulturalitásra irányuló kutatások során, az irodalmi szöveget immáron nem egyszerűen a kultúra médiumaként (tanújaként), hanem sokkal inkább a kulturalitás termelőjeként fogva fel. Ezért valószínűleg pontosan az irodalomtudomány diszciplínája (és vizsgálati szempontja) teheti láthatóvá és tudatosíthatóvá azokat a feltételeket, amelyek a *kulturális identitás* megképződésének alapjául szolgálnak. Erre a tényre nemcsak *a kulturális emlékezet-kutatásnak* az írásbeliség kérdéskörére és az áthagyományozódás nyelvi feltételezettségének (kulturális szemantika) hangsúlyozására épülő legkülönbélebb programjai (illetve azoknak az irodalomtudományi diskurzusban való rendkívül erős jelenléte), valamint a *cultural studies* – az irodalomtudományban egyfajta kultúrapoétikai iskolaként működő – áramlatának térhódítása hívja fel a figyelmet, hanem az olyan szakterületek eredményeinek alkalmazása is, amelyek egymást kölcsönösen feltételező módon alakítják az irodalomtudomány diszciplínájának, különböző irányzatainak szemléleti komponenseit. Amiképpen ezt Thomas S. Kuhn *paradigma-elmélete*, Niklas Luhmann szociológiai rendszereket vizsgáló elmélete, Michel Foucault – az ember világhoz való viszonyulásának alapvető kódjait elemző – *diskurzusanalízise* teszi. De ugyanígy elképzelhetetlen a társadalmi folyamatok és adottságok vizsgálatát szem előtt tartó kultúrakutatás az irodalomtudomány olyan eredményei nélkül, mint az – irodalomtudósokat, történészeket, filozófusokat, nyelvészeket, művészettörténészeket egyaránt magába foglaló – konstanzi iskola interkulturalitásra és interdiszciplinaritásra épülő, a múlt (örökség) és a jelen

párbeszédét egyáltalán lehetővé tevő dialogicitás-koncepciója (amelyet jelen pályázati szöveg is önnön alapvetéseként tart számon). Persze ugyanígy említhető itt Hans Blumenbergnek a kulturális korszakokat retorikai (tehát hangsúlyozottan az irodalomtudomány érdekeltségi körébe tartozó) alakzatok mentén elhelyező munkássága, vagy a rendszerelmélet, a hermeneutika és a retorika legújabb európai fejleményeinek egy kulturális kontextusba való visszavezetésére irányuló századvégi projektjek (például Jürgen Fohrmann). Ez a hangsúlyozottan az irodalomtudományi érdekeltség által meghatározott megközelítésmód irányíthatja rá a figyelmet *a konstruktív emlékezet fikcionális aktusok és narratív sémák mentén való működésére*, és ennek a ténynek az identitás rögzítését illető vagy éppen bizonytalanná válását eredményező teljesítményére, a társadalmi (makro- és mikroszinten egyaránt működő) *szerreputatok megszerveződésének nyelvi kódjaira, fakticitás és textualitás megszüntethetetlen egybe-nem-vágóságára* és a mindenkori referencia visszanyomozhatatlanságára (amely főképpen a történelmi emlékezet működését illetően vezet teljesen új belátásokhoz), *az öndefiniálás "határszükségleteinek"* (pl.: korszakhatárok) retorikai alakzatokként, nem pedig faktuális létezőkként való felfogására. Ugyanígy, csak *a szubjektum nyelvi megképződésének történeti paradigmáit* vizsgálva válhat a maga teljes jelentőségében láthatóvá *a nyelvi performativitásnak a kulturális kontextust meg- és minduntalan újra átfogalmazó teljesítménye*, aminek megfelelően a projekt kutatásai során az értelemképző stratégiák leírása is abban a kettősségben következnie be, hogy az antropológiai lény nemcsak *a kultúra teremtője*, hanem *teremtettje (produktuma) is* egyben. Ennek a felismerésnek a kidolgozása és funkcionalizálása nélkül ugyanis aligha válhatnak beláthatóvá a magyar individualitás olyan sajátosságai, amelyek a magyar kulturális örökséget éppúgy *a maga saját-ságában*, mint *az európai kultúrtradíció részeként* mutatják.

A pályázati kiírásban hangsúllyal megfogalmazott célkitűzés (a nemzeti örökség megőrzése és gazdagítása, valamint a jelenkori társadalmi kihívások feltárása és megválaszolása) vonatkozásában ezért mondhatjuk azt, hogy a nemzeti örökséget nemcsak gazdagítani, de megőrizni sem igen lehet az örökség, a hagyomány létmódjára vonatkozó kérdés föltétele és az e tárgyban mértékadó és korszerű 20. századi elméletek vizsgálata nélkül. Egy, "a nemzeti kulturális örökség és a jelenkori társadalmi kihívások kutatása" megnevezést a főirány megjelöléseként viselő kutatási projekt szempontjából másfelől nyilván kiemelt fontosság illeti meg az örökségnek, a tradíció áthagyományozódásának, valamint a történetiségnek a 20. századi filozófiában akuttá váló kérdéseit. Vagyis vizsgálnia kell a hagyomány megértésének, mássálevésének, a hozzá való kapcsolódásnak és az átörökítésnek a hermeneutika középpontjában álló kérdését.

“A hermeneutika szükséglete akkor keletkezik, amikor megszűnt a magától értetődés”, hangsúlyozza Schleiermacherre hivatkozva hermeneutikai főművében Gadamer. A hermeneutika sajátlagos tere épp “idegenség és ismerőség két szélsősége” között helyezkedik el. [Gadamer] A hermeneutikai feladatnak – az áthagyományozott szövegek értelmezésének – a kiindulópontjában ugyanis két belátás tudatosítása rejlik. Egyrészt az, hogy a szövegek értelme elhomályosult, feledésbe merült. Ennek oka az időbeli távolság, a körülmények különbözősége. Ez a belátás a történeti korok különbözőségébe való belátásnak vagy egyszerűen a történetiség lényegébe való belátásnak nevezhető. Ha az időben egymást követő emberek és korok nem volnának különbözőek, akkor feltehetően a szövegek is háborítatlanul megőriznék értelmüket, és az értelmezés tudományos erőfeszítése teljességgel felesleges volna. A történeti korok különbözősége folytán a szövegek idegenné váltak, értelmük elidegenedett, ugyanakkor mégsem teljesen ismeretlen. A hermeneutika kiindulópontjában rejlő másik belátás az, hogy az áthagyományozott szövegek egyáltalán fontosak, hogy hagyományban állunk – amit a hagyomány fontosságába vetett meggyőződésnek nevezhetünk. *A történeti korok különbözőségének érzékelése és a hagyomány fontosságába vetett hit:* e két mozzanat egyaránt szükséges ahhoz, hogy a hermeneutikai feladat megszülessék. Az emberi létezés alapvetően történeti dimenzióját tekintve érthető, hogy Heidegger az autentikus egzisztálás mindenkor tényleges lehetőségeinek számbavételekor elsődleges s szinte kizárólagos forrásként az örökséget nevezi meg – az örökséget, mely eo ipso történeti, s melyet a mindenkor létező ember belevettként, ám mégis szabadon vállal föl. Ha a kulturális javak mindegyike örökségként adódik, írja Heidegger, és e javak teremtik meg mindenekelett az autentikus emberi élet lehetőségét, akkor ez utóbbiban az örökség áthagyományozódása megy végbe. A hagyományhoz való kapcsolódás azonban lényegileg ismétlés. Heidegger hangsúlyozza, hogy az örökölt ill. áthagyományozott és föl vállalt egzisztencia-lehetőség megragadásában nem lehet szó olyasvalamiről, mint a múlt restitúciója, a hagyomány “megvalósítása”. Egy alapvetően történeti lény esetében ez a “megvalósítás” eleve kizárt. A múlt pusztá helyreállítására való törekvés, e törekvés projektje – a múlt visszahozása, és alkalmasint valamely örökség megvalósítása – félreérti egy alapvetően történeti lény létmódját. “A történeti szellem lényege”, fogalmaz majd hasonló megfontolások szerint Gadamer, “nem a múlt helyreállításában, hanem a jelenkori élettel való gondolkodó közvetítésében áll.” A jelenkori élettel való gondolkodó közvetítés fontosságára helyezett hangsúly egyfelől érthetővé teszi az applikáció mozzanatának a filozófiai hermeneutikában végbemenő felértékelődését. Másfelől az ismétlés innen szemlélve azt jelenti: nincs kezdet és nincs vég. Avagy másképp fogalmazva: kezdetben volt az ismétlés. A hagyomány egy végtelenbe nyúló beszélgetés folyamata, fogalmaz Gadamer,

melyben miként nincs első szó, úgy nincs utolsó szó sem. Az applikatív megértés mozzanata ebben a perspektívában *a hagyománynak a mindenkori jelen számára való elevenné válásában* fejeződik ki.

A tervezett kutatás meghatározó, fentebb vázolt összefüggései, a közvetítés és közvetíthetőség kérdései megkerülhetlenné teszik a médiára vonatkozó kérdésfelvetéseket, és nemcsak annyiban, amennyiben a kommunikáció kultúrájaként is megfogalmazható médiatudomány a szellemtudományok önértésének kultúratudományi irányultságú újrafogalmazását teszi lehetővé, hanem azért is, mert valószínűleg éppen a média (illetve annak a kulturalitás létrehozásában és alakításában játszott szerepe) tekinthető egy olyan metszéspontnak, ahol “a filozófiai és esztétikai diskurzusok összeérnének a mechanikus technikákkal, intézményes előfeltételrendszerekkel és szocio-ökonómikus erővel.” [Jonathan Crary] Ennek tényéről tanúskodik egyébként a média- és az irodalomelmélet sajátos, a 90-es éveket jellemző közeledése is. Joggal feltételezhető ennyiben, hogy a médiumokat vizsgáló diskurzusok közötti viszonyoktól korántsem függetlenek azok az intermediális események, amelyek a különféle médiumok között zajlanak le. Világos ennyiben, hogy “a jelen archeológiájára irányuló munkáknak” számolniuk kell az adattárolás, -továbbítás (átvitel), és -feldolgozás technikák és intézmények hálójaként leírható mediális feltételezettségével. “Mert az irodalomtudomány csak tanulhat egy olyan információelmélettől, amely formalizált módon képes az elért műszaki szint leírására, azaz mérhetővé teszi egyáltalán a hírháló(zato)k teljesítményeit és határait..., mely háló(zato)k csak az egymással való szembesítésben válnak egyáltalán leírhatóvá” – fogalmaz Kittler. A fenti megfontolások fényében különösen jelentéssé nevezhető, hogy a felsőfokú irodalomtudományos képzés tekintetében jó ideje “reformbarátnak” nevezhető Konstanzi Egyetemen például már intézményesen is összekapcsolódott az irodalom-, a kultúra- és a médiaelmélet és -történet oktatása, Kittler alapvető munkái pedig az újabb németországi kutatások leggyakrabban hivatkozott írásai közé tartoznak. A számvetés a szakterület ezen fejleményével azért tűnik eleve elkerülhetetlennek, mert a reflexív közelítés a “kulturális örökség” szellemtudományokban használatos fogalmához aligha tekinthet el a tárolás és a közvetítés (vagy akár: hagyományozódás) feltételrendszereinek kiegészítő szempontrendszerétől, amint azt pl. Kittler Foucault-kritikája jelezheti. Az idevonatkozó jelentősebb szakirodalom alapján e közelítés markánsan elhatárolható perspektíváit – az utóbbi évtized információtechnikai paradigmaváltása mellett – az írásbeli és a szóbeli kultúrák közvetítés mnemotechnikai sajátosságai (Havelock, Ong, a heidelbergi “Archäologie der literarischen Kommunikation” kutatócsoport munkái) s így a kulturális emlékezet rögzítésének és kanonizálásának történeti formációira irányuló vizsgálata, a kulturális

kommunikáció antropológiai horizontjai (Pfeiffer), illetve a medialitásnak a szöveg státuszát, az irodalmi kommunikáció modellálhatóságát, sőt a nyelv esztétikai funkcióinak és effektusainak megragadását meghatározó fundamentális szerepe (Kittler) mentén lehet előzetesen kijelölni. Szemben az utóbbi évek hazai médiaelméleti konjunktúráját jellemző, bizonyos értelemben naivan fejlődéshitű technicizmussal, itt sokkal inkább a Kittler-féle “lejegyzőrendszerek” olyan, archeológiai jellegű vizsgálata nyújt igazán termékeny kutatási irányokat, amely az irodalmi és más, a kulturális kommunikáció közegeként használt szövegek medialitásában azok státuszát, befogadhatóságuk és értelemhez jutásuk diszkurzív összefüggéseit igyekszik megvilágítani. S itt nemcsak az a kérdés merülhet fel, hogy az 1800-as és 1900-as állapot Kittler által nyújtott elemzései mentén miként közelíthetők meg az ezredforduló sok tekintetben szintén új feltételrendszert jelentő mediális kódjai, hanem az a lehetőség is, hogy az irodalmi (kulturális, akár szociális) “szöveg” hozzáférhetőségének egy olyan dimenziója nyílhat meg vagy tehető beszédessé, amely – előlépve a “segédtudományok” pozitivistá szerepköre mentén felépített interpretációs sémákból – az irodalmi szövegértés bizonyos meghatározó fogalmainak (költői “kép”, zeneiség, “szóhangzás”, a nyelv materialitása stb.) újragondolását is lehetővé teszi. Amellett, hogy a kutatás ily módon összekapcsolhatja az amerikai és nyugat-európai irodalomtudomány két legfőbb, ‘90-es évekbeli kihívásának problematikáját (kultúra- és médiaelméleti aspektus), figyelemreméltó az abban rejlő módszertani lehetőség is, hogy a jelen kutatást végrehajtó munkaközösség számára is nagy jelentőségű olvasáselméletek (Iser, de Man) által felvetett problémák – miként azt pl. B. Menke, illetve Pfeiffer újabb munkái tanúsítják – éppen egyfajta médiatörténeti archeológia horizontján nyerne (kultúr- és – szűkebb értelemben – irodalom)történeti dimenziókat is.

A nemzeti kulturális örökség részét képezik az újkorban az európai kultúrához fűződő magyar kapcsolatok s azok története a kultúra, a művelődés, az iskolarendszer és az oktatás terén. Az újkori reformfolyamatok során az egyetemnek oktatás és kutatás egységére (Einheit von Forschung und Lehre) épülő humboldti felfogása mint az egyik legtekintélyesebb és legelismertebb európai universitas-koncepció alapvetően meghatározta az egyetem európai eszméjét s ezzel a kontinens mértékadó egyetemeit. A humboldti modellen alapuló egyetemek Európában, valamint az USA-ban meghatározó befolyást gyakoroltak és gyakorolnak mind a mai napig – ott is, ahol aktualitásáról viták folynak, ahol aktualitását megkérdőjelezzik vagy hevesen vitatják. A mértékadó európai illetve nyugati egyetemeket mind a mai napig számos fontos vonatkozásban áthatja a humboldti egyetem-koncepció szellemisége. Amikor ma az

egyetemek helyzetéről, válságáról, szerepének, küldetésének újragondolásáról esik szó, akkor – akár tudnak róla, akár nem – továbbra is a humboldti felfogásról folyik a vita.

Hazánk történetének Európához kapcsolódó, fölfelé ívelő szakaszaiban sok magyar diák tanult Németországban, s hozta haza a humboldti örökség szellemiségét. Tudósnemzedékek nőttek fel a dualizmus korában és a századforduló táján hazánkban ezen koncepció szellemi vonzáskörében, s lettek azután nemzetközileg elismert alkotókká – sajnos többnyire Magyarországon kívül. A Wilhelm von Humboldt nevével fémjelzett egyetem-koncepció az egyetem szerepének, rendeltetésének, társadalmi beágyazottságának radikális újragondolása alapján, a felvilágosodás egyoldalúan ill. szélsőségesen utilitarisztikus tendenciáival szembehelyezkedve, ugyanakkor az újkor és a felvilágosodás emberközpontú gondolatiságát kiteljesítő kanti, majd idealista-neo-humanista tanokra építve új intézményes formában alapította újra az universitást mint a szabadság szellemében fogant magasabb fokú tanintézményt. Az ész általi tudományos belátásnak mint az emberiség morális tökéletesedése felé vezető útnak a felvilágosodás számára meghatározó alap gondolata itt a “Bildung durch Wissenschaft”-elv formájában fogalmazódik újra. Ennek az egyetem történetében kezdettől fogva etikai tartalmat hordozó elvnek a jelenléte ugyancsak meghatározó az európai egyetemesszeme szempontjából, csakúgy mint a humboldti humanista nevelésmódnak, az emberben rejlő képességek szabad kibontakoztatásának, a gondolkodás szabadságának és az igazság kutatásának mint öntevékenységek, mint az autoritás és minden külső kötöttség alóli felszabadulásnak s mint az erkölcsi tökéletesedés felé vezető útnak az idealista filozófiából merített gondolata.

A fentebb vázoltak értelmében a projekt fő céljai:

1. *A kulturális örökség közvetítése létmódjának vizsgálata hermeneutikai és nyelvfilozófiai horizontban.*

– A hagyomány nyelviségének tudatosítása azoknak a belátásoknak a vizsgálat centrumába helyezésével, hogy a kulturális örökség túlnyomó része nyelvi-szövegszerű, de a hagyomány nem lingvisztikai természetű részéhez (épületek, műemlékek, tárgyak stb.) való hozzáférés – vagy (ami ezzel egyjelentésű) azok *értelmezése* – is csupán nyelvi formában történhet. Ezzel összefüggésben a nyelv témáját illető 20. századi filozófiai gondolkodás mértékadó alakzatainak – nyelvfilozófia, hermeneutika, szemiotika (jelelmélet), strukturalizmus – és azok kapcsolatainak vizsgálata.

– A kultúrák közötti érintkezés, az interkulturális viszonyok, valamint egymás (kölsönös)

megértésének, az egymással való szót értésnek (“Verständigung”) a hermeneutikai problémája.

– A hermeneutik a humántudományokat átfogó jellegének feltárása, mindenekelőtt a kultúra két nagy ágát, a művészetet és a filozófiát összekapcsoló sajátosságát érintő kutatások, amivel összefüggésben kidolgozásra kerülne a művészetelmélet esztétikai horizontja destrukciójának története mint amely talán a leghatékonyabban formálta át a nyugat-európai irodalomértés horizontját (Nietzsche, Heidegger, Gadamer).

2. A kultúrafogalom filozófiai megalapozása(i) és a közép-európai kultúra összefüggései a 19-20. század fordulóján.

– A pályázati kiírásban megfogalmazott célkitűzések nagy része (“tudományos és technológiai áttörés”, “az ország versenyképességének növelése”, “az életminőség javítása”, “tudásalapú gazdaság, illetve társadalom kiépülése”, “az anyagi és szellemi erőforrások koncentrációja”) nem lehetséges annak közelítőlegesen tudata nélkül, hogy az ember közösségi-társadalmi életében milyen jelentéssel bírnak ezek a szempontrendszerek és céltételezések. Mindennek a kívánatos volta “önmagában” aligha látható be; más szóval, az ember történelmi létének átfogó képe nélkül a körvonalazott célok kívánatos volta korántsem magától értetődő.

3. A kultúrakutatás antropológiai, hermeneutikai és retorikai horizontjai.

– A magyar individualitás és önértés irodalmi alakzatainak összehasonlító vizsgálata, a nagyobb európai irodalmi tradíciók vonatkozásában. Ezzel összefüggésben a kulturális idegenségtapasztalat identitásképző paradigmáinak (és paradigmaváltásainak) feltárása bölcséleti és költészettörténelmi horizontban.

– Az esztétikai tapasztalat medialitása és a társadalmak, korok mindenkorai önértésének változásai az ezt az önértést koncipáló és konstruáló mediális technikák történetének kontextusában. Az ezirányú vizsgálatok nemcsak arra lehetnek képesek, hogy a médiumok paradigmáinak története felől átformálják az irodalom- és kultúrtörténelmi (korszak)alakzatokat, de a médiakutatás számára is termékeny válhatnak, amennyiben az egyes médiumok közötti applikatív mozzanatok, egy adott médium tulajdonságainak egy másikra való átvitelét retorikai műveletek (például metaforikus eljárások) eredményeként képes újrafogalmazni.

– A mindenkorai társadalmi és kulturális önértés folyamatait szervező alakzatok (korszakok, bináris kódok, narratív sémák, stb.) retoricitásának feltárása és tudatosítása, azoknak a

különböző társadalmi szegmensekben (politika, kultúra, gazdaság) való működése és működtethetőségük feltételrendszerei.

4. Kisebbségi lét és interkulturalitás – hagyományörzés a kisebbségi létben.

– A kutatások mellett a projektben résztvevő szakemberek előadásokat és konzultációkat tartanak Erdélyben, elsősorban a Kolozsvári Egyetemen.

5. Az egyetem humboldti eszméje.

– Kutatni kívánjuk a fentiekben összegzett humboldti egyetemkoncepció előzményeit, létrejöttének körülményeit, lényegét és utóéletét, egészen a mai napig folyó vitákig. A humanista nevelésművelés mellett a humboldti egyetemesszme alapvetően filozófiai háttérre támaszkodik, filozófiai ihletettséggel; megszületése elképzelhetetlen a német idealizmus általános szellemi orientációja nélkül; megszületésének hátterét különösképpen a kor meghatározó gondolkodóinak az egyetemre és a műveltségre vonatkozó írásai alkotják. A tervezett kutatás nagy hangsúlyt helyez ezen szerzők (Kant, Fichte, Schelling, Humboldt, Schleiermacher, Steffens, Schiller) vonatkozó tárgyú írásainak vizsgálatára.

A projekt résztvevői ebben a tematikában végeznének kutatásokat és kutatásfejlesztési jelleggel együttműködnének a témában vezető nyugati egyetemekkel (Berlin, Heidelberg, Tübingen) és Intézetekkel (Berlin – Universitaet Humboldt, Lehrstuhl für Moderne Deutsche Literaturgeschichte, Köln – Kulturwissenschaftliches Forschungskolleg). A projektben dolgozó kutatók ennek értelmében bekapcsolódnának a szakmai partnerek munkáiba, részt vennének a külföldi intézetek és egyetemek kutatócsoport-üléseiben, ülésorozataiban, a kutatási eredményeket megvitató kutatói kollokviumokon. De ugyanígy a projektben részt vevő szervezetek is nemzetközi konferenciáknak adnának helyet, a hazai eredményeket megvitató kollokvium jellegű munkacsoport-értekezletek mellett. A projekt – a kutatási tematikában is hangsúllyal szereplő humboldti egyetem- és kultúraeszméjében – nagy figyelmet fordítana az egyetemi oktatás szempontrendszerének bővítésére, és a kutatási eredményeknek a felsőfokú oktatásba való minél hatékonyabb visszacsatolására, azoknak az oktatás számára való gyors és termékeny közvetítésére.

A projekt második felében egy, az addigi kutatási eredményeket is integráló, nemzetközi kooperációban zajló, a közép-európai kultúrörökség közvetíthetőségére és helyzetére irányuló kutatói program lebonyolítása a cél: Párizs – Berlin – Köln – Tübingen – Prága – Pozsony – Budapest – Záhgráb együttműködésben.